Oriental Journal of Biology and Chemistry

Шарқ биология ва кимё журнали

Восточный журнал биологии и химии

SJIF 2021-5.76 2022-5.799

ISSN: 2181-2748

2022

OPEN ACCESS JOURNAL

www.supportscience.uz/index.php/ojbc info@supportscience.uz

"Шарқ биология ва кимё журнали"/ "Oriental Journal of Biology and Chemistry"/ "Восточный журнал биологии и химии"

ISSN: 2181-2748 SJIF 2022: 5.799

БОШ МУХАРРИР: Қаландар Сапаров биология фанлари доктори, Декан

ТАХРИР ХАЙЪАТИ:

Биология фанлари бўйича фалсафа доктори, Доцент Нодира Мираметова Гулпаршин Кутлимуратова Биология фанлари бўйича фалсафа доктори, Катта

ўқитувчи

Биология фанлари бўйича фалсафа доктори Ибрагимжон Азимов Нодира Нуруллаева Биология фанлари бўйича фалсафа доктори Азима Саитова Биология фанлари фанлари доктори, Доцент

Лолахон Саидбоева Биология фанлари доктори, Профессор

Акмал Хайриддинов Кишлоқ хўжалиги фанлари номзоди, Доцент

EDITOR-IN-CHIEF: Dr. Kalandar A. Saparov-Doctor of Biological Sciences, Dean.

EDITORIAL BOARD:

Dr. Nodira P. Mirametova Doctor of Philosophy in Biological Sciences, Associate **Professor** Doctor of Philosophy in Biological Sciences, Senior Lecturer Dr Gulparshin A. Kutlimuratova Dr Ibragimjon T. Azimov Doctor of Philosophy in Biological Sciences Dr. Nodira S. Nurullaeva Doctor of Philosophy in Biological science Dr. Azima K. Saitova Doctor of Philosophy in Biology, Associate Professor Dr. Lolahon M. Saidbaeva Doctor Of Biological Science, Professor

Dr. Akmal B. Hayriddinov Candidate of Agricultural Sciences, Associate Professor

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР: Каландар Сапаров- Доктор биологических наук, Дин.

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

Нодира Мираметова Доктор философии в области биологических наук, Доцент Гулпаршин Кутлимуратова Доктор философии в области биологических наук, Старший преподаватель Ибрагимжон Азимов Доктор философии в области биологических наук Нодира Нуруллаева Доктор философии в области биологических наук Азима Саитова Доктор философии в области биологии, Доцент Лолахон Саидбаева Доктор биологических наук, Профессор Акмаль Хайриддинов Кандидат сельскохозяйственных наук, Доцент

VOLUME – 2, ISSUE-2

	МУНДАРИЖА	
Boymurod N. Doniyorov	ACRIDOTHERES TRISTISNING BIOLOGIYASIGA DOIR MA'LUMOTLAR	1-8
Boymurod N. Doniyorov	PICA PICA BACTRIANANING BIOLOGIYASIGA OID MA'LUMOTLAR	9-16
Альфия Осербаева, Асадбек Джаббаров, Нафиса Исмаилова	ИНГИБИРОВАНИЕ КОРРОЗИИ СТАЛЕЙ В НЕЙТРАЛЬНЫХ СРЕДАХ	17-22
Shomansur Sh. Joʻraev	OʻSIMLIKLAR CHIDAMLILIGI VA HIMOYALANISH FIZIOLOGIYASINING BIOLOGIK XUSUSIYATLARI	23-27

Oriental Journal of Biology and Chemistry SJIF 2021-5.76, 2022-5.799

ORIENTAL JOURNAL OF BIOLOGY AND CHEMISTRY

journal homepage: https://www.supportscience.uz/index.php/ojbc

INFORMATION ON THE BIOLOGY OF ACRIDOTHERES TRISTIS

Boymurad N. Doniyorov

Senior Lecturer Bukhara State University Bukhara, Uzbekistan

ABOUT ARTICLE

Key words: myna, egg, chick, magpie, rook, hen, grasshopper.

Received: 01.10.22 **Accepted:** 03.10.22 **Published:** 05.10.22

Abstract: The relevance of the topic in the article, the distribution of Acridotheres tristis, mating characteristics and its study, the duration of the research and the methods used in the work, the number of nests found, nesting places, mating places and their number, mating, breeding behavioral responses, number and location of nests, nesting interspecific relationships, nesting duration and use, nest shape, dimensions, nest location, construction. components nest and morphometric dimensions, egg laying and duration and brood care during incubation, changes in the egg, hatching, chick size, growth development, reproduction images, relationship of the new generation to the nest, information about the night, relations with historical monuments, biological characteristics such as nutrition and food types and their importance were studied.

ACRIDOTHERES TRISTISNING BIOLOGIYASIGA DOIR MA'LUMOTLAR

Boymurod N. Doniyorov

katta oʻqituvchi Buxoro davlat universiteti Buxoro, Oʻzbekiston

MAQOLA HAQIDA

Kalit so'zlar: mayna, tuxum, joʻja, zagʻizgʻon, goʻng qargʻa, tovuq, chigirtka.

Annotatsiya: Maqolada mavzuning dolzarbligi, Acridotheres tristisning tarqalishi, uchrash xususiyatlari va uning oʻrganilganligi, oʻtkazilgan tadqiqotlarning muddati va ishni bajarishda foydalanilgan usullar, topilgan uyalar soni, uyalash joylari, uchrash joylari va

soni, sayrashi, juft hosil qilishi kabi koʻpayish bilan bogʻliq xulqiy reaksiyalari, uyalar soni va joylashishi, uyalashda turlararo munosabatlar, uyalash muddati va undan foydalanish, uya shakli, o'lchamlari, uyasining joylashishi, uya qurishi, uyaning tarkibiy qismlari morfometrik o'lchamlari, tuxum qo'yishi va muddati hamda ularni isitish jarayonidagi nasl g'amxo'rligi, tuxumda bo'ladigan o'zgarishlar, jo'ja ochishi, jo'jalarining o'lchamlari, o'sishi va rivojlanishi, koʻpayishga doir tasvirlar, yangi avlodning uyasi bilan bogʻliqligi, tunashiga oid ma'lumotlar, tarixiy yodgorliklar bilan munosabati, oziqlanishi va oziqa xillari kabi biologik xususiyatlari hamda ahamiyati oʻrganilgan.

ИНФОРМАЦИЯ О БИОЛОГИИ ACRIDOTHERES TRISTIS

Боймурад Н. Дониеров

Старший преподаватель Бухарский государственный университет Бувхара, Узбекистан

О СТАТЬЕ

Ключевые слова: майна, яйцо, птенец, сорока, грач, курица, кузнечик.

Аннотация: В статье раскрывается распространение актуальность темы, Acridotheres tristis, особенности спаривания изучение, продолжительность исследований и использованные в работе методы, количество найденных гнезд, места гнездования, места спаривания количество, размножение, спаривание и др. поведенческие реакции, количество расположение гнезд, гнездовые межвидовые отношения. продолжительность гнездования и его использование, форма гнезда, размеры, расположение гнезда, конструкция гнезда, компоненты гнезда и морфометрические размеры, яйцекладка и продолжительность и их выводок уход во время инкубации, изменения в яйце, вылупление, размер цыпленка, рост и развитие, изображения воспроизводства, отношение нового поколения к гнезду, информация, связанная ночевкой, связь c историческими памятниками, биологические характеристики, такие как питание и типы пищи, и их значение было изучено.

KIRISH

Buxoro shahri sharoitida oddiy maynaning bioekologiyasiga oid ilmiy tadqiqot va kuzatishlarimizni 2007-2022 yillarda olib bordik. Shunga asosan bu qushni Buxoro shahridagi barcha muhitlarda yil davomida uchrashi, yuksak darajada moslashganligi uchun soni va ahamiyati jihatidan ekotizmda oʻziga xos oʻrinni egallashi hamda yuqori zichlikka ega boʻlishi guvohi boʻldik. Qolaversa, shahar hududida sonining koʻpligi, serharakatligi, tajovuskorligi uni boshqa turlardan ajratib turishi bilan kishi e'tiborini oʻziga tortadi.

ASOSIY QISM

E. Sh. Shernazarov ma'lumotiga koʻra 1976 yilning qishida Toshkent aviatsiya zavodi sexida 4000 ta, 1980 yil chinni zavodi sexida 5000 ta atrofida maynalarning tunashi bizga manbalardan ma'lum. Shahsiy tadqiqotlarimizda mayna kuz va qish fasllarida asosan 5-40 tagacha individdan iborat kichik, ba'zan 200-400 tagacha individdan iborat oʻrta va ahyon-ahyonda 2000-3000 tagacha individdan iborat katta guruhlar hosil qilib oziqlanish, bir joydan ikkinchi joyga koʻchish, tunash, dam olish, raqobatlashish va himoyalanish kabi hayotiy jarayonlarni amalga oshirishi aniqlandi. Besh mingtagacha individdan iborat eng katta kolloniyasini 2010 yilning 10 yanvarida oziqlanish jarayonida Buxoro Avtoshohbekat yaqinidagi koʻl atrofi(hozirgi Buxoro madaniy markazi majmuasi)da uchratildi.

Iqlimiy omillarning nomoyon boʻlishiga koʻra ba'zan dekabr oyida ham juft holdagi va uya qurayotgan mayna oilalarini koʻrish mumkin. Biroq koʻpayish bilan bogʻliq jiddiy oʻzgarishlar fevral oyining boshlarida maynalarning bir holatda juftlarga ajralganligini, ikkinchi bir holatda hali ham 7-15 tagacha individdan iborat guruh boʻlib, oʻz arealida nomoyon qiladigan xulqiy reaksiyalarida koʻzga tashlanadi. Mart oyinining uchinchi dekadasiga kelib uya qurishga kirishganligini kuzatish mumkin.

Maynalar uyalarini zagʻizgʻonlarning eski inlariga, ta'mir talab binolardagi teshiktarqamlarga, himoyalanmagan karnaklar ichiga, suv quvirlari atrofiga oʻralgan gʻiloflar orasiga oʻz turiga xos mahorat bilan joylashtiradi. Zagʻizgʻonlarning eski inlaridan foydalanishda maynaga koʻk kaptar, qumri, choʻl sogʻi kabi oʻzga turlar va oʻz turdoshlari raqobatchi boʻladi. Uya materialini tanlashda qush atrofdagi tez va oson topiladigan xom-ashyoga murojat etadi. Jumladan, tut, olma, oʻrik, qaroli, olmurut kabi daraxtlarning barglari hamda shoxchalari, oq pilyonka, turli shirinliklarning qadoqlari, qora selofan, iplar, koʻp yillik oʻsimliklarning tana qismlari, audio kasetalarining lentalari, qoʻy, sigir, otlarning jun-qillari, goʻng qargʻa, koʻk kaptar, tovuq kabi qushlarning kontur patlari bunga yorqin misol boʻladi.

Maynaning koʻpayish sikli ancha choʻziq boʻlib, uning ikkita tuxumli uyasining (17.08.1967) va 10-12 kunlik joʻjali uyasining (02.09.1970) topilishi ham buni isbotlaydi (Baqoyev, 1994).

Mayna 4-6 ta tuxum qoʻyadi, tuxumlarining poʻchogʻi och havorang-koʻkish tusda boʻladi. Tuxumlar har kuni bittadan yoki kunora qoʻyilganligini kuzatish mumkin. Uyalardagi tuxumlarning soni, katta-kichikligi va shakli turlicha boʻladi. Mayna tuxumlarining morfometriyasi quyidagi 1-jadvalda keltirilgan

1-jadval
Mayna tuxumlarining oʻlchamlari (n=9)

Tuxumlarning oʻlchamlari, mm., g				
Uzunligi	Eni	Eni Uchki eni Tubin		Massasi
31,0	22,0	18,5	19,2	8,1
30,6	21,8	18,6	19,8	7,9
31,8	22,0	19,1	20,9	8,4
32,4	22,0	18,8	20,7	8,7
29,6	20,8	15,7	18,7	6,9
29,4	20,8	16,9	19,3	6,8
30,0	21,0	18,4	20,0	7,1
29,3	21,0	18,5	19,0	6,9
29,3	21,0	18,0	18,9	6,9

Tuxum bosish uyaga birinchi tuxum qoʻyilishi bilan boshlanadi. Tuxum bosishda urgʻochi jins faolroq boʻladi. Tuxumlarni urgʻochisi va erkagi 15 kun bosib isitadi. Tuxumidan chiqgan joʻjalarining quloq teshiklari yopiq, koʻzlari ojiz, tanasi pat va parsiz hamda nimjon va zaif boʻladi.

Rivojlanishning 4-kuni quloq teshiklari, 6-7 kunligida koʻzlari ochiladi va tanasida parpatlarning elimentlari shakllanib, terisining rangi qizildan qora tusga toʻqlasha boshlaydi. Maynaning joʻjalari xuddi koʻk kaptar, qumri va musichaning polaponlariga oʻxshab tez rivojlanadi va 24 kunda uyasidan uchib chiqadi. Quyida oddiy maynaning koʻpayish sikliga oid rasmlar tasvirlanadi

Mayna jihozlagan zagʻizgʻon uyasi

Zagʻizgʻon uyasidagi mayna tuxumlari

36 soatlik mayna joʻjasi va uning tuxumi

Oziq talab qilayotgan mayna joʻjalari

Oʻn besh kunlik joʻja

Voyaga yetgan mayna

Ninachi lichinkasini ovlayotgan mayna Ektoparazitlarga maynaning javob reaksiyasi 1-rasm. Oddiy maynaning koʻpayish sikli

Maynaning koʻpayish samaradorligi (n=6) Buxoro shahrida 54,8 % (Xolboyev, 2000) ni, Fargʻona vodiysi shaharlarida 66,1 % (Sharipov, 1974) ni, tashkil etgan boʻlsa, Buxoro shahrida (n=3) bu koʻrsatgich 54,6 % ni tashkil etdi. Bunda tuxumlar chiqiti 45,5 % ni tashkil etdi (4 ta tuxum kushandasi-zagʻizgʻon tomonidan, 1 ta tuxum tadqiqot jarayonida shikastlanish oqibatida nobud boʻldi). Mayna asosan chigirtkalar bilan oziqlanadi. Bir juft mayna yiliga 150 000 taga yaqin chigirtkalarni qirishini (Simonov,1977; Bogdanov, 1983), ot, sigir va qoʻylar tanasi va atrofidagi pashsha, soʻna va bashqa parazitlarni terib yeyishini, kuz va qish fasllarida axlatxonalarda va shahar hududidagi yoʻl chekkalarida turli chiqindilar bilan oziqlanishi hisobidan sanitarlik vazifasini bajarishini inobatga oladigan boʻlsak, mayna juda ham foydali qush hisoblanadi. Lekin, maynaning shahar sharoitida yuqori zichlikka egaligini, antisanitariya bilan bogʻliq muammolarning kelib chiqishida ishtirok etishini, tungi koloniyalarida kuchli shovqinga sababchi boʻlishini hisobga olgan holda, uning sonini boshqarish tadbirlarini amalga oshirish lozim.

XULOSA

Mayna biologiyasi, ekologiyasi va etalogiyasini oʻrganib shuni aytish mumkinki, tabiiy landshaftlarning antropogen landshaftlar bilan almashinishi ham mayna sonini oshishiga sabab boʻlmoqda. Maynaning sonini shahar sharoitida boshqarish uchun koʻpayish vaqti tuxumlar uyaga qoʻyilgandan soʻng, tuxumlarni minutiga 3-5 ming marta tezlikda aylanadigan sentrafugada aylantirib (ishlov berib) oʻz oʻrniga qoʻyish, maynaning kushandasi hisoblangan zagʻizgʻon va boʻktargi kabi yirtqichlarga zarar yetkazmaslik, shahar hududidagi axlatxonalarda chiqindilarning uzoq vaqt turib qolishiga yoʻl qoʻymaslik, binolarni oʻz vaqtida ta'mirlash, karnaklarni himoyalash, shahardagi eski qurib ketgan daraxtlarni nazorat qilish, vidio va audio tasmalaridan foydalanish, umuman olganda maynani shaharga jalb etuvchi omillarni bartaraf etish kerak.

Buning uchun aholining madaniy-ekologik saviyasini rivojlantirish zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

- 1. Богданов О. П. "Ўзбекистон ҳайвонлари". Тошкент, "Ўқитувчи", 1983.-Б.188-189.
- 2. Дониёров Б. Н. Мусича(Streptopelia senegalensis Linnaeus)нинг биологияси ва экологиясига доир маълумотлар (Бухоро вилояти мисолида)//Бухоро давлат университети илмий ахбороти.-Бухоро,2015.№3.Б.49-52.
- 3. Дониёров Б. Н. Қушларнинг қишлоқ ва ўрмон хўжалигидаги ўрни//Орол денгизи минтақасида юзага келган экологик офатнинг атроф-табиий мухитга таъсири Республика илмий-амалий конференцияси материаллари.-Бухоро,2015.-Б.120-121.
- 4. Дониёров Б. Н. Ёввойи қоя кўк каптарлари-хонакилаштирилган каптар зотларининг уруғбоши//Мактабда биология.-Тошкент,2015.№1.-Б.22-23.
- 5. Дониёров Б. Н. Кўк каптар(Columba livia Gmelin) биологиясига доир маълумотлар (Бухоро вилояти мисолида)//Бухоро давлат университети илмий ахбороти.-Бухоро,2016.№2.Б.38-42.
- 6. Дониёров Б. Н. Бухорода учровчи кушларнинг шахардаги миллий-маданий ёдгорликларга таъсири//Бухоро давлат университети илмий ахбороти.- Бухоро,2016.№4.Б.42-46.
- 7. Дониёров Б. Н. Бухоро шахри шароитида уя қилувчи қушлар//Актуальные научные исследования в современном мире Сборник научных трудов.- Переяслав-Хмельницкий, 2016.№3.-С.10-18.
- 8. Дониёров Б. Н. Зағизғон (Pica pica bactriana BP.) нинг биологияси (Бухоро вилояти мисолида)//Актуальные научные исследования в современном мире Сборник научных трудов.-Переяслав-Хмельницкий, 2016.№4.-С.9-13.
- 9. Дониёров Б. Н. Чўл соғи (Otus brucei) нинг биологияси (Бухоро вилояти мисолида)//Вопросы охраны птиц Узбекистана материалы республиканской конференции общества охраны птиц Узбекистана.-Ташкент,2017.С.39-42.
- 10. Дониёров Б. Н. Бухоро шахридаги миллий-маданий ёдгорликларни экотуризм ресурслари сифатида шахарда учровчи кушларнинг таъсиридан сақлаш//Халқаро "Ипак ва зираворлар" халқаро туризм фестивали "Бухорода туристик эркин иқтисодий худудни яратиш имкониятлари ва ривожланиш истиқболлари" мавзусидаги илмий-амалий конференция мақолалар тўплами.-Бухоро,2018.-Б.313-318.
- 11. Дониёров Б. Н. Туризм сохасида ахамиятли Бухоро вилояти агроценозларидаги манзарали ва сайроки кушлар//«Ипак ва зираворлар» фестивали даврида 2018 йил 26 май куни Бухоро шахрида «Бухоро вилоятининг туристик ва инвестицион салохияти» мавзусида ўтказилган халқаро илмий-амалий конференция тезислар тўплами.-

- Бухоро,2018.-Б.169-173.
- 12. Дониёров Б. Н. Бухоро вохасида қишлоқ қалдирғочи (Hirundo rustica rustica L.) нинг биологияси// Хоразм маъмун академияси ахборотномаси.-Хива, 2020.№1.Б.25-29.
- 13. Doniyorov B. N. Buxoro viloyatida koʻk kaptar (Columba livia neglecta Hume, 1873) ning biologiyasiga doir materiallar//Хоразм маъмун академияси ахборотномаси.-Хива, 2021.№8.Б.17-21.
- 14. Doniyorov B. N. Materials on the biology of Streptopelia decaocto Friv. 1838 In Bukhara region//ACADEMICIA An International Multidisciplinary Research Journal, Vol. 11, Issue 2, February 2021
- 15. Симонов Б. А. "Певчие и декоративные птицы". Т., "Узбекистан", 1977.-С. 32, 80-84.
- 16. Холбоев Ф. Р. "Бухоро шахри кушларининг фаунаси, жамоаси ва экологияси"//Биология фанлари номзоди илмий даражасини олиш учун диссертация. Бухоро, 2000.-Б.147-149.
 - 17. https://teacode.com/online/udc/59/598.294.html

Oriental Journal of Biology and Chemistry SJIF 2021-5.76, 2022-5.799

ORIENTAL JOURNAL OF BIOLOGY AND CHEMISTRY

journal homepage:
https://www.supportscience.uz/index.php/ojbc

INFORMATION ON THE BIOLOGY OF PICA PICA BACTRIANA

Boymurad N. Doniyorov Senior Lecturer Bukhara State University

Bukhara, Uzbekistan

ABOUT ARTICLE

Key words: Oasis of Bukhara, historical monument, egg, generation, nest, chick, bird, biology, ecology, areal, agrobiogeocenosis, morphometric, method, food, importance, increase, size, development, care, heating, behavioral reaction, couple.

Received: 01.10.22 **Accepted:** 03.10.22 **Published:** 05.10.22

Abstract: The article shows the relevance of the topic, the distribution of Pica pica bactriana, meeting characteristics and its study, the duration of the research and the methods used in the work, the number of nests found, nesting places, meeting places and their number, singing, mating. behavioral responses to breeding, number and location of nests, nesting interspecific relationships, nesting duration and use, nest shape, dimensions, nest location, nest construction, nest components and morphometric dimensions, oviposition and duration and brood care during incubation, changes in the egg, hatching, chick size, growth and development, images of reproduction, relation to the nest of the new generation Its biological characteristics and importance, such as its habitat, information about its nighttime, relationship with historical monuments, nutrition and food types, have been studied.

PICA PICA BACTRIANANING BIOLOGIYASIGA OID MA'LUMOTLAR

Boymurod N. Doniyorov

katta oʻqituvchi Buxoro davlat universiteti Buxoro, Oʻzbekiston

MAQOLA HAQIDA

Kalit soʻzlar: Buxoro vohasi, tarixiy obida, tuxum, avlod, uya, joʻja, qush, biologiya, ekologiya, areal, agrobiogeotsenoz, morfometrik, usul, oziq-ovqat, ahamiyati, ortishi, hajmi, rivojlanishi, parvarishi, isishi, xulq-atvor reaktsiyasi, juft.

Annotatsiya: Maqolada mavzuning dolzarbligi, Pica pica bactriananing tarqalishi, uchrash xususiyatlari va uning oʻrganilganligi, oʻtkazilgan tadqiqotlarning muddati va ishni bajarishda foydalanilgan usullar, topilgan uyalar soni, uyalash joylari, uchrash joylari va

soni, sayrashi, juft hosil qilishi kabi koʻpayish bilan bogʻliq xulqiy reaksiyalari, uyalar soni va joylashishi, uyalashda turlararo munosabatlar, uyalash muddati va undan foydalanish, uya shakli, o'lchamlari, uyasining joylashishi, uya uyaning tarkibiy qismlari qurishi, morfometrik o'lchamlari, tuxum qo'yishi va muddati hamda ularni isitish jarayonidagi nasl g'amxo'rligi, tuxumda bo'ladigan o'zgarishlar, jo'ja ochishi, jo'jalarining o'lchamlari, o'sishi va rivojlanishi, koʻpayishga doir tasvirlar, yangi avlodning uyasi bilan bogʻliqligi, tunashiga oid ma'lumotlar, tarixiy yodgorliklar bilan munosabati, oziqlanishi va oziqa xillari kabi biologik xususiyatlari hamda ahamiyati oʻrganilgan.

ИНФОРМАЦИЯ О БИОЛОГИИ PICA PICA BACTRIANA

Боймурад Н. Дониеров

Старший преподаватель Бухарский государственный университет Бувхара, Узбекистан

О СТАТЬЕ

Оазис Бухары, Ключевые слова: исторический памятник, яйцо, поколение, гнездо. пыпленок. птица. биология. экология, площадь, агробиогеоценоз, морфометрический, метод, важность, увеличение, размер, разработка, забота, поведенческая потепление, реакция, пара.

Аннотация: В статье раскрывается актуальность темы, распространение Ріса pica bactriana, особенности встречи и ее изучения, продолжительность проведенных исследований и использованные в работе методы, количество найденных гнезд, места гнездования, места встреч и количество, размножение, спаривание и т. д. связанные поведенческие реакции, количество расположение гнезд, межвидовые отношения гнездования, продолжительность использование И гнезда, форма гнезда, размеры, расположение гнезда, конструкция гнезда, компоненты гнезда и морфометрические размеры, яйцекладка и продолжительность, а также выводок уход в процессе нагревания их, изменения в яйце, вылупление, размер, рост и развитие птенцов, изображения репродукции, отношение нового поколения к гнезду, сведения о ночи, связь историческими памятниками, биологические особенности такие питание и типы продуктов питания и их важность были изучены.

KIRISH

Zagʻizgʻon oʻtroq qush boʻlib, uni mamlakatimizning barcha viloyatlarida, shu jumladan, Navoiy va Buxoro viloyatida ham yil davomida uchratish mumkin. Zagʻizgʻon odamlar orasida bir nechta nomlar (hakka, ola hakka, ola shaq-shaq, qushlarning pandasi) bilan mashhur. Zagʻizgʻonning boshi, boʻyni, koʻkragining oldingi qismi, tanasining orqa tomoni, dumi, tumshugʻi va oyoqlari qora rangda, yelkasi, koʻkragining orqa qismi va qorni oq rangda, dumi esa uzun boʻladi. Zagʻizgʻonning umumiy koʻrinishi quyida 1-rasmda tasvirlangan

1-rasm. Zagʻizgʻonning umumiy koʻrinishi
ASOSIY QISM

Navoiy va Buxoro viloyatida zagʻizgʻonning uya qurishi, koʻpayishi, rivojlanishi, umuman olganda barcha hayotiy jarayonlarini amalga oshirishi uchun qulay shart-sharoitlar mavjuddir. Masalan, uya qurishi uchun turli xil balandlikdagi daraxtlarning, xom-ashyoning moʻlligi, bolalarini boqishi uchun oziqaning serobligi, iqlimiy omillarning qulayligi va boshqalar. Zagʻizgʻonlarning juftlarga ajralishi bir holatda fevral oyining ikkinchi dekadasiga toʻgʻri kelsa, ikkinchi holatda dekabr-yanvar oylarida ham juft hosil qilgan zagʻizgʻonlarni uchratish mumkin. Bu holat bohorning erta kelishi, havo haroratining koʻtarilishi, oʻsayotgan yosh nisbatidagi individning barqaror yosh nisbatidagi individga oʻzgarishi bilan izonlanadi. Quyida 2-rasmda juft hosil qilgan zagʻizgʻonlar tasvirlanadi

2-rasm. Juft hosil qilgan zagʻizgʻon

2007-2022 yillar davomida Navoiy va Buxoro viloyatining muhim uchastkalarida, jumladan, Sarmishsoyda, Xatirchi tum., Navbahor tum., eski shahar, bogʻlar va koʻkalamzorlar, shahardagi qabristonlarning atroflarida, suv havzalarining boʻylarida, shahardagi turli ta'lim muassasalarining hovlisidagi va atrofidagi daraxtzorlarda hamda kasalxonalar atrofida kuzatish olib bordik. Kuzatishlar natijasida zagʻizgʻonlarning 17-turdagi daraxtlarda uya qurganligini guvohi bo'ldik. Masalan, shumtol, chinor, tut, tuya archasi, gledichiya, virgen archasi, o'rik, zarang, gujum, oq terak, tol, olma, maklyura, qora qaragʻay, jiyda, bodom, gilos. Shundan eng koʻp uyalar shumtol (135), chinor (40), tut (16) daraxtlarida joylashgan. Uyaning qurilishida ikkala jins ham ishtirok etadi. Uyaning materiali asosan uya qurilayotgan daraxtning bir yillik quruq shohalari, yaqin atrofdagi daraxtlarning quruq shohalari, bir yillik, ikki yillik va koʻp yillik oʻsimliklarning poyalari hamda tana qismlaridan, rangli similar, oq jangal va loydan tashkil topadi. Ayrim uyalarda umuman loy ishlatilmasligini ham koʻrish mumkin. Bu holat uya qurulishining kech boshlanganligi, iqlimning quruq kelganligi bilan tushuntiriladi. Uyaninig ichki qismini madaniy va yovvoyi oʻsimliklarning nafis ildizlari, hayvonlarning junlari bilan toʻshaydi. Zagʻizgʻon uyalari quyida 3-rasmda tasvirlangan

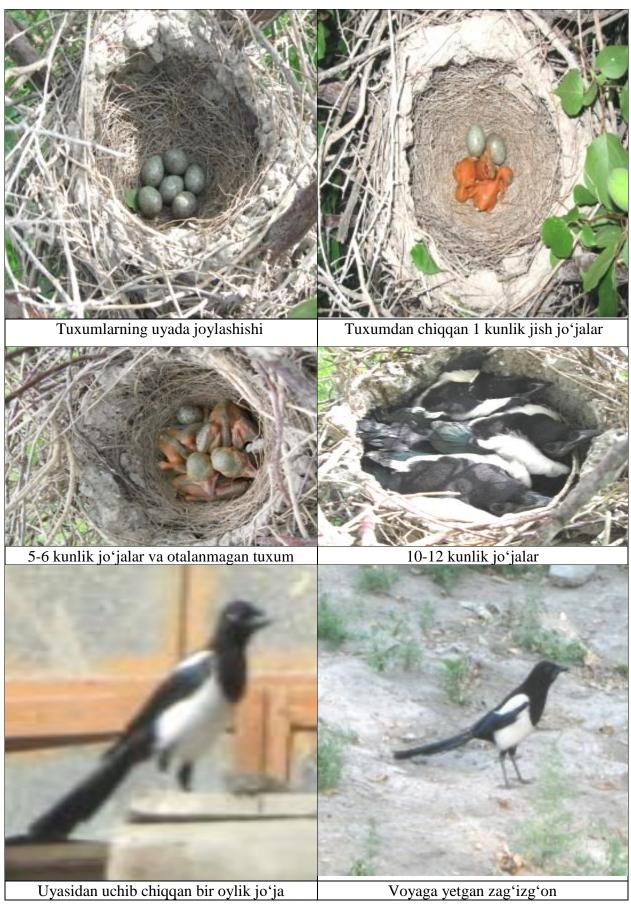
3-rasm. Zagʻizgʻon uyalari

Uyaning ustki qismi (tomi) ni tuxum qoʻyishdan oldin qurigan daraxt shohlari, turli xil simlar, oq va qizil shoʻra poyalari hamda oq jangal bilan mustahkam bostiradi. Uyaning ustini bostirishi, uyadagi tuxumlarni kuchli issiqlikdan, yorugʻlikdan, insonlar va boshqa mexanik ta'sirlardan, daydi mushuk yoki tulkilardan muhofaza qilishi bilan aloqador bo'lishi mumkin. Ammo, uyaning yon tomonida kirib chiqish uchun tuynuk bo'ladi. Ba'zida usti (tomi) ochiq uyalarni ham koʻrish mumkin. Bu holat uya qurilayotgan joyga bogʻliq boʻlsa kerak. Uyaning (n=22) o'lchami: balandligi 26,0-68,0 (47,0) sm, eni 35,0-62,0 (43,0) sm, kosasining chuqurligi 12,0-18,0 (13,0) sm bo'ladi.

Uyalarda tuxumlar har kuni yoki kunora qoʻyiladi. Uyalarda tuxumlarning soni 3-5 ta, ko'pincha 4 ta, ba'zan 6-7 ta bo'ladi. Tuxumlarning po'chog'i och ko'kimtir bo'lib, qo'ng'irqoramtir xollari bor. Xollar poyanak qismida tigʻiz boʻlib, uchki qismiga tomon siyraklashib boradi.

Tuxumlarini 2,5-3,0 hafta bosib, isitadi. Tuxumlarni isitishda urgʻochisi peshqadamlik qiladi. Zagʻizgʻonlar orasida jinsiy demorfizm koʻzga tashlanmaydi. Biroq, erkagi va urgʻochisini ajratishda laboratoriya usuli hamda gavdasining kichikligi, rangining xiraligi, gavdasining koʻkrak-qorin qismi pat va parlarining toʻkilganligi kabi morfologik belgilarga asoslanib ajratish mumkin. Tuxumdan joʻja chiqish arafasida tuxum massasi kamayadi, poʻchogʻi chatnaydi. Bu hodisa tuxum ichidagi individning perenatal davrdan postnatal davrga o'tayotganligi bilan aloqador bo'lsa kerak. So'ngra, tuxumlardan quloq teshigi yopiq, ko'zlari ojiz, tanasi patsiz, nimjon va zaif jish joʻjalar chiqadi. Tuxumlardan joʻjalar 2 kunda, odatda 1-kuni 3-4 tasi, 2-kuni qolganlari ochib chiqishadi. Buning sababini tuxumlar uyaga bir kunda qoʻyilmaganligi bilan izohlash mumkin. Yangi ochib chiqgan joʻjalarning (n=8) ogʻirligi 6,3-9,8 gramm boʻladi. Rivojlanishning 5-kuni quloq teshiklari, 6-kuni koʻzlari ochiladi. Joʻjalar bir haftalik boʻlganda pat va parlarning rivojlanganligini kuzatish mumkin. Joʻjalar 10-12 kunlik boʻlganda rangi toʻqlashib, tashqi qiyofasi, hatti-harakati ota-onasiga oʻxshab boradi. Tuxumdan jiqqan joʻjalar 27 kundan soʻng uyasidan uchib chiqadi. Zagʻizgʻonning koʻpayish sikli quyidagi 4-rasmda

keltirilgan

4-rasm. Zagʻizgʻonning koʻpayish sikli

Qoʻyilgan tuxumlardan toʻliq joʻjalarning yorib chiqishi va sogʻlom voyaga yetishi, uyaning

eski yoki yangiligiga, tuzilishiga va koʻpayish mavsumuga bogʻliq.

XULOSA

ISSN: 2181-2748

Zagʻizgʻon, asosan zararkunanda hasharotlar va ularning lichinkalari bilan[1], bundan tashqari qish faslida oʻlaksalar bilan, har xil donli ekinlarning urugʻlari, oziq-ovqat qoldiqlari, kemiruvchilar (uy va dala sichqonlari) va boshqa ozuqalar bilan oziqlanadi. Xulosa qilib aytadigan boʻlsak, zagʻizgʻonning zararidan koʻra foydasi koʻproqdir. Jumladan, u zararkunanda hasharotlarni qirish bilan bir qatorda, tabiiy sanitarlik vazifasini ham bajaradi. Shuning uchun, zagʻizgʻon va uning polaponlariga ziyon yetkazmaslik, uya qurilgan daraxtlarni kesmaslik va ularni buzmaslik kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

- 1. Богданов О. П. "Ўзбекистон хайвонлари". Тошкент, "Ўкитувчи", 1983. -Б.189-190.
- 2. Дониёров Б. Н. Мусича(Streptopelia senegalensis Linnaeus)нинг биологияси ва экологиясига доир маълумотлар (Бухоро вилояти мисолида)//Бухоро давлат университети илмий ахбороти.-Бухоро,2015.№3.Б.49-52.
- 3. Дониёров Б. Н. Қушларнинг қишлоқ ва ўрмон хўжалигидаги ўрни//Орол денгизи минтақасида юзага келган экологик офатнинг атроф-табиий мухитга таъсири Республика илмий-амалий конференцияси материаллари. -Бухоро, 2015.-Б.120-121.
- 4. Дониёров Б. Н. Ёввойи қоя кўк каптарлари-хонакилаштирилган каптар зотларининг уруғбоши//Мактабда биология.-Тошкент,2015.№1.-Б.22-23.
- 5. Дониёров Б. Н. Кўк каптар(Columba livia Gmelin) биологиясига доир маълумотлар (Бухоро вилояти мисолида)//Бухоро давлат университети илмий ахбороти.-Бухоро,2016.№2.Б.38-42.
- Дониёров Б. Н. Бухорода учровчи кушларнинг шахардаги миллий-маданий ёдгорликларга таъсири//Бухоро давлат университети илмий ахбороти. - Бухоро,2016.№4.Б.42-46.
- 7. Дониёров Б. Н. Бухоро шахри шароитида уя килувчи кушлар//Актуальные научные исследования в современном мире Сборник научных трудов. Переяслав-Хмельницкий, 2016.№3.-С.10-18.
- 8. Дониёров Б. Н. Зағизғон (Pica pica bactriana BP.) нинг биологияси (Бухоро вилояти мисолида)//Актуальные научные исследования в современном мире Сборник научных трудов.-Переяслав-Хмельницкий, 2016.№4.-С.9-13.
- 9. Дониёров Б. Н. Чўл соғи (Otus brucei) нинг биологияси (Бухоро вилояти мисолида)//Вопросы охраны птиц Узбекистана материалы республиканской конференции общества охраны птиц Узбекистана.-Ташкент,2017.С.39-42.

- 10. Дониёров Б. Н. Бухоро шахридаги миллий-маданий ёдгорликларни экотуризм ресурслари сифатида шахарда учровчи кушларнинг таъсиридан саклаш//Халқаро "Ипак ва зираворлар" халқаро туризм фестивали "Бухорода туристик эркин иктисодий худудни яратиш имкониятлари ва ривожланиш истиқболлари" мавзусидаги илмий-амалий конференция мақолалар тўплами.-Бухоро,2018.-Б.313-318.
- 11. Дониёров Б. Н. Туризм сохасида ахамиятли Бухоро вилояти агроценозларидаги манзарали ва сайроки кушлар//«Ипак ва зираворлар» фестивали даврида 2018 йил 26 май куни Бухоро шахрида «Бухоро вилоятининг туристик ва инвестицион салохияти» мавзусида ўтказилган халқаро илмий-амалий конференция тезислар тўплами.-Бухоро,2018.-Б.169-173.
- 12. Дониёров Б. Н. Бухоро вохасида қишлоқ қалдирғочи (Hirundo rustica rustica L.) нинг биологияси// Хоразм маъмун академияси ахборотномаси.-Хива, 2020.№1.Б.25-29.
- 13. Doniyorov B. N. Buxoro viloyatida koʻk kaptar (Columba livia neglecta Hume, 1873) ning biologiyasiga doir materiallar//Хоразм маъмун академияси ахборотномаси.-Хива, 2021.№8.Б.17-21.
- 14. Doniyorov B. N. Materials on the biology of Streptopelia decaocto Friv. 1838 In Bukhara region//ACADEMICIA An International Multidisciplinary Research Journal, Vol. 11, Issue 2, February 2021

Oriental Journal of Biology and Chemistry SJIF 2021-5.76, 2022-5.799

ORIENTAL JOURNAL OF BIOLOGY AND CHEMISTRY

journal homepage: https://www.supportscience.uz/index.php/ojbc

PREVENTION OF STEEL CORROSION IN NEUTRAL ENVIRONMENTS

Alfiya Oserbayeva

PhD., Senior Lecturer Tashkent Chemical-Technological Institute Tashkent, Uzbekistan E-mail: oserbaevaa@mail.ru

Asadbek Jabbarov

Student Tashkent Institute of Chemical Technology Tashkent, Uzbekistan

Nafisa Ismailova

Senior Lecturer Tashkent Chemical-Technological Institute Tashkent, Uzbekistan

ABOUT ARTICLE

Key words: inhibition, gravimeter, thermodynamic, steel corrosion, inhibitor, protective mechanism, activation energy, Gibbs energy corrosion rate, protective effect

Received: 12.10.22 **Accepted:** 14.10.22 **Published:** 16.10.22

Abstract: In this work, the protective effect of new nitrogen, amine and phosphorus containing inhibitors synthesized on the basis of local raw materials and bottoms from the vacuum distillation of monoethanolamine in the chemical industry of the Rapublic of Uzbekistan was studied. It has been shown that multi-component inhibitor containing hydroxyethyldendiphosphonic acid (HEDP), sodium hydroxide, zinc oxide, glycerol, water, and monoethanolamine vacuum distillation residue (COMEA) can be used to protect steel equipment and pipelines in the oil and gas industry. The change in the intensity of the absorption spectra of active functional groups of inhibitors is discussed by IR spectroscopy. Parameters such corrosion as current. stationary potential, corrosion rate, degree of protection, and the value of effective activation energy ΔE_{eff} are determined corrosion.

NEYTRAL MUHITDA PO'LAT KORROZIYASINI OLDINI OLISH

Alfiya Oserbayeva

Phd., katta oʻqituvchi Toshkent kimyo-texnologiya instituti Toshkent, Oʻzbekiston E-mail: oserbaevaa@mail.ru

Asadbek Jabborov

Talaba Toshkent kimyo-texnologiya instituti Toshkent, Oʻzbekiston

Nafisa Ismoilova

Katta oʻqituvchi Toshkent kimyo-texnologiya instituti Toshkent, Oʻzbekiston

MAQOLA HAQIDA

Kalit soʻzlar: inhibisyon, gravimetriya, termodinamika, po'lat korroziyasi, inhibitor, himoya mexanizmi, faollashuv energiyasi, Gibbs energiyasi, korroziya tezligi, himoya ta'siri.

Annotatsiya: Bu ishda O'zbekiston Respublikasi kimvo sanoatida monoetanolaminni vakuumli distillashdan mahalliy xomashyo va tublar asosida sintez qilingan yangi azot, amin va fosfor saqlovchi ingibitorlarning himoya ta'siri o'rganildi. Gidroksietildendifosfonik kislota (HEDP). natriy gidroksid, sink oksidi, glitserin, suv va monoetanolamin vakuumli distillash qoldig'i (COMEA) o'z ichiga olgan ko'p komponentli inhibitor neft va gaz sanoatida po'lat uskunalari va quvurlarini himoya qilish uchun ishlatilishi mumkinligi ko'rsatilgan. . Inhibitorlarning faol funktsional guruhlari yutilish spektrlarining intensivligining o'zgarishi IO spektroskopiyasida muhokama qilinadi. Korroziya ogimi, statsionar potentsial, korroziya tezligi, himoya darajasi va samarali faollashuv energiyasining qiymati ΔE_{eff} kabi parametrlar korroziya aniqlanadi.

ISSN: 2181-2748

ИНГИБИРОВАНИЕ КОРРОЗИИ СТАЛЕЙ В НЕЙТРАЛЬНЫХ СРЕДАХ

Альфия Осербаева

PhD., старший преподаватель
Ташкентский химико-технологический институт
Ташкент, Узбекистан
E-mail: oserbaevaa@mail.ru

Асадбек Джаббаров

Асиовек дживоиров Студент Ташкентский химико-технологический институт Ташкент, Узбекистан

Нафиса Исмаилова

Старший преподаватель Ташкентский химико-технологический институт Ташкент, Узбекистан

О СТАТЬЕ

Ключевые слова: ингибирование, гравиметрия, термодинамика, коррозия сталей, ингибитор, защитный механизм, энергия активации, энергия Гиббса, скорость коррозии, защитный эффект.

В Аннотация: данной работе действие новых исследована защитное амино содержащих ингибиторов, синтезированных на основе местного сырья и кубовых остатков вакуумной перегонки моноэтаноламина химической прореспублики мышленности Узбекистан. Показано, что много компонентный ингибитор. содержащий оксиэтилдендифосфонную кислоту (ОЭДФ), гидро-окись натрия, окись цинка, глицерина, воду И кубового вакуумной перегонки моноэтаноламина (КОМЭА) может быть применен защиты сталей оборудований трубопроводов нефтегазовой ИКпромышленности. Метолом спектроскопии обсуждена изменение интенсивности спектров поглощения активных функциональных групп ингибиторов. Определены такие параметры, как ток коррозии, стационарный потенциал, скорость коррозии, степень защиты и значение эффективной энергии активации ΔE эфф. коррозии.

ISSN: 2181-2748

ВВЕДЕНИЕ

Ингибиторы коррозии применяются во всех сферах жизнедеятельности человека: в атмосфере и воде, при добыче, транспортировке топлива и в энергетике, в строительстве, машиностроении и т. п. В большинстве случаев коррозионные среды, особенно природные, имеют рН близкий к нейтральным. Коррозия металлов в нейтральных водных средах обычно сопровождается местными поражениями поверхности. Среди органических соединений в качестве ингибиторов в нейтральных средах широко используются соли карбоновых кислот RCOOH, где R — алкильный, гетероалкильный, алициклический или ароматический заместитель.[1]. Основной причиной разрушения и износа металлических оборудований и трубопроводов установок является коррозионное разрушения их в кислых и нейтральных средах. В качестве основных факторов, определяющих агрессивность среды большинство исследователи считают степень минерализации и солевой (анионный) состав пластовых вод, изменение содержания (в основном увеличение содержания) Н2S, CO2, CO S, R-SH, органических кислот, температуры, рН среды и т.п. [2]. В республику

Узбекистан импортируются ингибиторы и потребность в них огромна, особенно в химической, электрохимической, нефтехимической, газовой промышленностях, в сетях водоснабжения и циркулирующих водах.

ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ

Объектами исследования явились амино содержащие ингибиторы, синтезированные на основе местного сырьё. Ингибиторы, условно обозначенные по ИКА-1÷3 представляют собой прозрачную жидкую массу, хорошо растворимое в водных и кислых средах. При хранение образование самостоятельной фазы не наблюдается и ингибиторы эффективно работают как в мягкой, так и в жесткой воде (жесткость общая составляет 2÷18 мг-экв/л.). В разных регионах республики жесткость воды находится в этом интервале которые вводили в количестве от 0,001 до 1,0% масс. Действие нейтральных сред на коррозионное поведение образцов стали марки Ст.3 в присутствии примененных ингибиторов определяли методами гравиметрии по убыли массы металлических пластинок после коррозионных испытаний и исследованы электрохимическим методом. При проведении экспериментов площадь рабочего электрода подбирали исходя из возможностей потенциостата и максимальных токов (i) в области активного растворения стали марки Ст.3. Скорость коррозии (К), коэффициент торможения (у) и степень защиты (Z) рассчитывали по формулам приведенным в [2].

Результаты коррозионно-электрохимического поведения электрода из стали Ст.3 в 3·10⁻³ моль/л растворе NaOH без добавки (1, и с добавкой ингибиторов ИКА-1 (2), ИКА-2 (3) и ИКА-3(4,) представлены на рис.1. На рисунках 1. выше видно, что эффективность ингибирования коррозии образцов стали Ст.3 и Ст.12 ингибиторами ИКА-6, ИКА-7 и ИКА-8 в сильных щелочно-солевых растворах не меняется с повышением температуры, поскольку эти ингибиторы добавляют до 3% NaOH+3% NaCl показано, что в среде растворов NaOH3%+3% NaCl происходит значительная адсорбция образцов металлов на поверхности. [4]

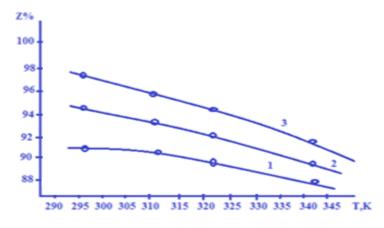

Рис.1. Зависимость эффективности ингибиторов ИКА-6(1), ИКА-7(2),ИКА-8(3) от

воздействия температуры (3% NaOH + 3% NaCl),

С повышением температуры процесса увеличивается подвижность ионов гидроксила и хлора и, как следствие, увеличивается их адсорбция на поверхности металлических образцов. Такой результат указывает на резкое торможение электрохимического процесса и позволяет получить предварительные результаты об эффективности тех или иных видов ингибиторов.

В результате уровень степен защиты (Z) снижается даже при низких уровнях. Повышение значения температуры также вызывает увеличение количества солевых и оксидных слоев, разъедающих поверхность металла. Коррозия поверхности металлических образцов снижается за счет того, что используемые ингибиторы минимизируют образование этих слоев.

Рассчитаны термодинамические параметры торможения процесса коррозии образцов стали Ст.3 и Ст.12 в щелочно-солевой среде и при температуре 298 К ингибиторами ИКА-6, ИКА-7 и ИКА-8.

Данные, представленные в таблицах 1и 2, показывают процесс защиты стального образца от коррозии. Значения ΔH и E_{akt} близки друг к другу в щелочно-солевой среде. Эта ситуация аналогична для всех используемых ингибиторов. Из-за резкого увеличения E_{akt} среды соответственно уменьшается влияние активных ионов хлора и гидроксила на поверхность металлического образца. Нанесение ингибиторов на поверхность металлического образца также приводит к увеличению значения E_{akt} . В результате тонкие покрытия ингибиторов, образующиеся на поверхности металла, максимально защищают металлическую поверхность от воздействия коррозии.

Таблица -1 Определены термодинамические величины коррозии образца стали Ст.12 в среде 3% NaOH+3% раствора NaCl гравиметрическим методом (T=298K, Cing=1,0%)

Ингибиторы	Фон	Еакт,	ΔΗ	ΔS
		кЖ/моль	Ж/моль	Ж/моль·к
Образец металла		40,87	41,52	74,82
ИКА-6	3% NaOH+ 3%	60,39	-44,31	41,25
ИКА-7	NaCl	64,43	-43,98	44,84
ИКА-8		72,09	-45,43	48,34

Таблица-2.

Определены термодинамические величины коррозии образца стали Ст.12 в среде 3% NaOH+3% раствора NaCl гравиметрическим методом

(T=298K, Cing=1,0%)

Ингибиторы	Фон	Еакт,	ΔΗ	ΔS
		кЖ/моль	Ж/моль	кЖ/моль
Образец	3% NaOH+ 3%	42,51	43,05	48,84

ORIENTAL JOURNAL OF MEDICINE AND PHARMACOLOGY

металла	NaCl			
ИКА-6		65,58	-59,43	50,52
ИКА-7		68,33	-57,31	52,18
ИКА-8		78,48	-55,98	54,82

Соответственно, чем прочнее покрытие, тем меньше влияние активных ионов на поверхность металла. Величина ΔH составляет 55,9 и 45,4 кДж/моль в системах с ингибиторами и без них соответственно, а ее отрицательное значение свидетельствует об экзотермическом процессе коррозии.

Большое значение ΔH в системах с ингибитором свидетельствует о том, что молекулы ингибитора реагируют с ионами металлов с образованием нерастворимого комплексного покрытия. Значение ΔS изменилось от 48,8 Дж/моль К до 54,82 Дж/моль К при введении в систему ингибитора, то есть молекулы ингибитора образуют комплексы с ионами железа на поверхности металлического образца. Также при увеличении значения E_{akt} было обнаружено, что молекулы ингибитора создают энергетический барьер на катоде и аноде и соответственно снижают коррозию металлического образца.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Проведенные исследования по коррозии Ст.3 в кислых и сероводородные растворах в присутствии ингибиторов, содержащих амино- группы, показали их высокую эффективность. Лучшим ингибитором коррозии Ст.3 в изученных условиях признан, в ряду алкиламинов, фосфат диэтиламиноэтил-метакрилат, по-видимому, из-за большого числа радикалов в его молекуле и их размера, благодаря чему требуемая защитная концентрация этой ингибирующей системы минимальна, по сравнению с другими изученными аминами.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

- 1. Бобер Яна Геннадьевна Ингибирование коррозии железа в нейтральных средах солями замещенных фенилантраниловых кислот Москва 2009.
- 2. B.S. Mahdi, ¹ H.S.S. Aljibori, ² M.K. Abbass, 1 W.K. Al-Azzawi, ³ A.H. Kadhum, ⁴ M.M. Gravimetric analysis and quantum chemical assessment of 4-aminoantipyrine derivatives as corrosion inhibitors Department of production Engineering and metallurgical, University of Technology-Iraq, 10001 Baghdad, Iraq Int. J. Corros. Scale Inhib., 2022, 11, no. 3, 1191–1213
- 3. Осербаева Альфия Курбанбаевна, Нуруллаев Шавкат Пайзиевич, and Кодиров Х.И. "Защита стали от коррозии в кислых и нейтральных средах" Universum: химия и биология, no. 11 (53), 2018, pp. 58-61. в кислых и нейтральных средах //дата об
- 4. Зойиров А.О. Канияров Р.Ж., Осербаева А.К. Защитные свойства амин и фосфорсодержащих ингибиторов в водных средах Международной научно-технической конференции «Инновационные технологии производства стекла, керамики и вяжущих материалов ФОРУМ МОЛОДЫХ УЧЁНЫХ Ташкент 2022, 122с.

Oriental Journal of Biology and Chemistry SJIF 2021-5.76, 2022-5.799

ORIENTAL JOURNAL OF BIOLOGY AND CHEMISTRY

journal homepage: https://www.supportscience.uz/index.php/ojbc

BIOLOGICAL FEATURES OF PLANT ENDURANCE AND DEFENSE PHYSIOLOGY

Shomansur Sh. Juraev

Head of the department of scientific research, innovation and scientific-pedagogical personnel training

Jizzakh State Pedagogical University

Jizzakh, Uzbekistan

ABOUT ARTICLE

Key words: Biology, physiology, plant science, chemical properties, durability, biological and physical factors.

logy, plant durability, about the physiology of resistance and growth of plants, its structure and environmental conditions.

Received: 10.11.22 **Accepted:** 12.11.22 **Published:** 14.11.22

O'SIMLIKLAR CHIDAMLILIGI VA HIMOYALANISH FIZIOLOGIYASINING BIOLOGIK XUSUSIYATLARI

Shomansur Sh. Joʻraev

Ilmiy tadqiqotlar, innovatsiyalar va ilmiy-pedagogik kadrlar tayyorlash boʻlimi boshligʻi Jizzax davlat pedagogika universiteti Jizzax. Oʻzbekiston

MAQOLA HAQIDA

Kalit soʻzlar: Biologiya, fiziologiya, oʻsimlikshunoslik, kimyoviy xususiyatlari, mustahkamlilik, biologik va fizik omillar.

Annotatsiya: Mazkur maqolada o'simlikarning chidamlilik va kimoyalanish fiziologiyasi haqida uning, tuzulish jihati va sahrt-sharoitlari haqida fikr-mulohazalar yurutilgan.

БИОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ФИЗИОЛОГИИ ВЫНОСЛИВОСТИ И ЗАЩИТЫ РАСТЕНИЙ

Шомансур Ш. Джураев

Начальник отдела научных исследований, инноваций и подготовки научно-педагогических кадров

Джизакский государственный педагогический университет

Джизак, Узбекистан

О СТАТЬЕ

Ключевые слова: Биология, физиология, растениеводство, химические свойства, устойчивость, биологические и физические факторы.

Аннотация: В статье представлены мнения о физиологии устойчивости и роста растений, ее строении и условиях внешней среды.

ISSN: 2181-2748

KIRISH

Ma'lumki, barcha tirik organizmlar muhitning biotik va abiotik omillariga moslashuv va noqulaylaridan esa himoyalanish xususiyatlariga ega. Bu tirik organizmlaming shakllanishidan boshlanib evolutsiya davomida rivojlanib va takomiliashib borgan. Organizmlarga zarar yetkazadigan va ulami halokatga olib boradigan omillar juda koʻp boʻlganligi sababli ulardan himoyalanish mexanizmlari faqatgina metobolitik oʻzgarishlar bilan cheklanib qolmasdan, balki morfologik oʻzgarishlar ham vujudga kelgan. Masalan, tikonlaming shakllanishi. Oʻsimliklar fiziologiyasida oʻsimliklarning muqobil va noqulay sharoitlarda oʻsib rivojlanishi «mustahkamlilik» tushunchasi bilan ifodalanadi.

ASOSIY QISM

«Mustahkamlilik» oʻz ishiga turgʻunlanish va qayta tiklanish jarayonlarini oladi. Biologik rivojlanishning har bir bosqichi oʻz mexanizmlariga ega. Masalan, molekulyar darajada, poliploidiya koʻrinishida, organizm darajasida koʻplab gameta va urugʻlaming hosil boʻlishi va boshqalar. Qayta tiklanish jarayonlariga esa zararlangan DNKning fermentlar yordamida tiklanishi, oʻsish kurtaklarining hosil boʻlishi, regeneratsiya va hokazolar misol boʻlishi mumkin.

Qoʻzgʻalish flziologiyasi. «Qoʻzgʻalish» organizmning noqulay omilga javobi sifatida ush bosqichdan iborat boʻladi. Bular «*jonlanish*», moslashish va holsizlanish bosqichlaridir. Agar qoʻzgʻalishning oxirgi uchinchi bosqichi tez rivojlansa, organizm halok boʻlishi mumkin. Oʻsimlik organizmi hayvon organizmidan farqli oʻlaroq qoʻzgʻalishga modda almashinuvining faollanishi bilan emas, balki pasayishi bilan javob beradi. Bu qoʻzgʻalish holatida organizmda moddalar almashinuvini toʻxtatuvchi etilen va ABK gormonlarining koʻpayishi tufayli boʻladi. Oʻsimliklarda qoʻzgʻalish holatini chaqiruvshi omillami uch guruhga boʻlib qarash mumkin.

Fizik omillar. Bularga namning yetishmasligi yoki ortiqchaligi, yorug'lik, harorat, radioaktiv nurlanish, mexanik ta'sirlar kiradi.

Kimyoviy omillar. Bularga tuzlar, gazlar, gerbitsidlar, insektitsidlar, fungitsidlar, sanoat chiqindilari va boshqalar kiradi.

Biologik omillar. Bularga zararkunandalar va kasalliklar bilan zararlanish, boshqa oʻsimliklar bilan raqobat, hayvonlaming ta'siri, gullash, mevalaming pishishi kabi hollar kiradi. Bir xil omilning u yoki bu oʻsimlikga ta'siri uning turiga qarshiligiga qarab qoʻzgʻalish chaqirishi yoki chaqirmasiligi mumkin. Masalan, qurgʻoqchilikga nisbatan oʻsimliklaming ikki guruhga boʻlib qarash mumkin.

Hujayraning qoʻzgʻalish mexanizmlari. Hujayraga kuchsiz ta'sirlar boʻlganda ham masalan, unga boʻyoq moddalaming yutiljshi sitoplazmaning yorugMik oʻtkazishi va uning yopishqoqligi oʻzgaradi. Ta'sir kuchli boʻlganda esa yuqoridagi hollarning teskarisi boMadi. Qoʻzgʻatuvchi kuchli boMib, uning ta'siri tez ortib borsa, hujayrada quyidagi oʻzgarishlar boladi:

- 1. Membrana oʻtkazuvchanligining ortishi va plazmalemma membrana potensialining qayta qutblanishi.
- 2. Ca²⁺ ionining hujayra devoridan, vakuoladan, ET, mitoxondriyadan va boshqa hujayra ichki komportmentlaridan sitoplazmaga oʻtishi.
 - 3. Sitoplazma muhit pH ning nordon tomonga surilishi.
- 4. Hujayra skeleti toʻrlari va aktin mikrofilamentlari yigʻilishining faollanishi va buning natijasida sitoplazmaning yopishqoqlik darajasi va nur oʻtkazuvchanligining ortishi.
- 5. Kislorod yutilishining kuchayishi, ATF sarflanishining ortishi va erkin radikalli reaksiyalaming rivojlanishi.
 - 6. Gidrolitik jarayonlaming ortishi.
 - 7. Qoʻzgʻalish (stress) oqsillarining sintezi va faolligining kuchayishi.
- 8. Plazmolemmadagi H⁺pompasi faolligining kuchayishi. Bu hoi tonopiastda ham boʻlishi mumkin va ionlar gomeostazining maqbul boʻlmagan tomonga oʻzgarishiga qarshilik qiladi.
- 9. Etilen va ABK gormonining sintezi kuchayadi. Hujayralaming boʻlinishi va oʻsishi toʻxtaydi va normal sharoitda boʻladigan flziologik va metobolitik jarayonlar tormozlanadi.

Hujayra funksional faolligining toʻxtashi ingibitorlar ta'sirida boʻlib, hujayraning energetik qiymati nomaqbul oʻzgarishlarga qarshilik qilish sarflanadi.

Qoʻzgʻalish reaksiyalari bar qanaqa qoʻzgʻatuvchi ta'sirida ham boʻlishi mumkin va u hujayra ichki kompartmentlarini himoyalashga hamda nomaqbul oʻzgarishlami boʻlmasligiga qaratilgandir. Bularning barchasi bir-biri bilan uzviy bogʻliq boʻlib birgalikda rivojlanib roʻy beradi. Oʻsimliklami noqulay omillardan himoyalanishi turli koʻrinishlarda, Masalan, anatomik tuzilish xususiyatlarining oʻzgarishi-kutikulalar, qobiqlar va mexnik toʻqimalaming vujudga kelishi, maxsus himoya organlarining shakllanishi, Masalan, tikonlar, kuydiruvshi gajaklaming vujudga kelishi, harakatlanish va fiziologik reaksiyalar, xususan, turli himoya vositalari-mumlar, fitoaleksinlar, toksinlar va himoya oqsillarining sintezlanishi koʻrinishlarida boʻlishi mumkin.

Oʻsimliklaming mustahkamlilik darajasi ulaming noqulay omillarga chidamlilik darajasi, ya'ni yuqori va past haroratga, kislorod yetishmasligiga, suv tanqisSigiga, shoʻrlanishga, muhitning ifloslanishiga, ionlashtiruvshi nurlar, infeksiya va boshqalarga chidamliligi bilan oʻlchanadi. Yuqorida koʻrsatilgan barcha noqulay omillami bitta qilib qoʻzgʻatuvchilar deb, organizmning reaksiyasini esa «*qoʻzgʻalish*» deb atash mumkin. Mana shu qoʻzgʻatuvchilaning ta'sir qilish vaqtiga qarab himoya mexanizmlari vujudga keladi. Masalan, oʻsimlikga nisbatan

noqulay omilning ta'siri uzoq davom etsa himoyalanishning maxsus mexanizmlari, qisqa boʻlsa, himoyalanishning nomaxsus mexanizmlari vujudga keladi.

Biokimyoviy himoya vositalari. Oʻsimliklar organizmlaridagi biokimyoviy himoya vositalarining asosi shundan iboratki, bunda oʻsimlikhing, noqulay muhit omiliga javob reaksiyasi natijasida hosil boʻlgan, ya'ni yuqori molekulyar moddalaming parchalanishidan yuzaga kelgan ayrim zaharli birikmalarni barglar va boshqa organlar orqali ajralishi yuz beradi. Masalan, qurgʻoqchilik sharoitida sitoplazmaning suv saqlab qolish xususiyati uning tarkibida kichik molekulyar gidrofil oqsiilaming vujudga kelishi bilan ta'minlanadi. Bu gidrofil oqsillar esa anchagina suvni gidrat qobiqlar sifatida bogʻlab turadi.

Qurgʻoqchilik vaqtida sitoplazmada suvning saqlanib turishiga prolin moddasi ham anchagina yordam beradi. Shuning uchun ham suv tanqisligida hujayradagi prolinning miqdori ancha koʻpayib ketadi. Shuningdek, sitoplazmada suvning saqlanishiga undagi monosaxaridlar miqdorining koʻpayishi ham ijobiy ta'sir qiladi.

Oʻsimliklarning qurgʻoqchilikdan soʻng oʻz holatini tiklashi, suv yetishmasligi va yuqori harorat sharoitida hujayraning oʻz genetik tarkibining saqlab qolishiga bogʻliqdir. Masalan, DNK molekulasining qurgʻoqchilikdan himoyalanishi uning molekulasining yadro oqsillari yordamida qisman oʻz faolligini yoʻqotish xususiyati bilan belgilanadi. Shuning uchun ham DNK miqdorining oʻzgarishi faqat uzoq davom etgan kuchli qurgʻoqchilik holatidagina kuzatilishi mumkin.

Qurg'oqchilik, oʻsimliklar gormonlar sistemasida ham bir qator sezilarli oʻzgarishlarga olib kelishi mumkin. Shunday oʻzgarishlarga oʻsimlik oʻsishini jadallashtiradigan auksin, sitokinin, gibberellin hamda fenol tabiatli oʻsishni tezlashtiradigan moddalar miqdorining kamayishini, ABK va etilen gormonlari miqdorining oshishini koʻrsatish mumkin. Bunda ayniqsa qurgʻoqchilikning boshlangʻish davrlarida, oʻsimliklarda oʻsishni toʻxtatuvchi gormonlar miqdorining oshishi muhim ahamiyatga ega. Chunki, oʻsimlik suv bilan muqobil ta'minlanmaganda barg ogʻizchalarining tezda yopilish xususiyati shu oʻsimliklarda bir necha daqiqa davomida juda koʻp marta koʻpayib ketadigan ABK gormonining miqdoriga bogʻliqdir. Masalan, oʻsimlik uchun suv yetishmasligi juda kam miqdorda-0,2 MPa boʻlgandayoq ABK gormonining miqdori bir necha barobar ortib ketadi. Ammo mezofit oʻsimliklarda ABK miqdorining oshishiga olib keladigan suv potensiali har xildir. Masalan, makkajoʻxori uchun ABK gormonining oshishiga olib keladigan suv potensiali 0,8 MPa boʻlsa, javdar oʻsimligi uchun ushbu koʻrsatkich 1,0 MPa.

Umuman qurgʻoqchilik sharoitida oʻsimlik toʻqimalaridagi ABK gormonining miqdori uning suvlilik holati 1 gr ogʻirligiga nisbatan bir soatda oʻrtasha 0,15 mikrogrammgacha ortishi mumkin. Oʻsimlik tuqimalarida ABK gormonining koʻpayishi natijasida vujudga kelgan barg

ogʻizchalarining yopilishi holati esa ular orqali boʻladigan bugʻlanish natijasida sarflanadigan suv miqdorini anchagin? kamaytiradi. Shuningdek, ABK prolin sintezini tezlashtiradi, bu esa oqsillaming sersuvlanishiga sabab boʻladi. Bu holat ham hujayrada suvning ma'lum miqdorda saqlanib qolishiga sabab boʻladi. Oʻsimlik ildizlarida ABK gormonining yigʻilishi RNK va oqsillar sintezining toʻxtashiga olib keladi, hamda boshqa bir oʻsish gormoni boʻlgan sitokininning sintezining sekinlashishiga olib keladi.

XULOSA

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, suv tanqisligi sharoitida oʻsimlik tuqimalarida ABK gormoni miqdorining koʻpayishi oʻsimlikning barg ogʻizchalari orqali suv yoʻqolishini kamaytiradi. Oqsillarga koʻp miqdorda suv bugʻlanishga sabab boʻlib hujayradagi modda almashinuvini nisbatan muqobil holatiga oʻtkazadi. Oʻsimliklarga suv yetishmagan sharoitda yuzaga keladigan biokimyoviy oʻzgarishlardan yana biri bu oʻsimlik toʻqimalarida oʻsish ingibitori gormonlaridan biri boigan etilen (*CH2=CH2*) gormonining ma'lum miqdorda koʻpayishidir. *Qishloq xoʻjaligida* oʻsimliklaming qurgʻoqchilikga chidamliligini ma'lum darajada oshirish mumkin. Buning uchun oʻsimlik urugʻlari ekishdan oldin shiniqtiriladi, ya'ni bir necha marta ivitilib quritiladi. Bunda oʻsimlik urugʻlarida suvsizlikka nisbatan moslanish paydo boʻladi. Bunday urugʻlardan unib chiqqan oʻsimliklar barglari morfologiyasida kseromorfologik belgilar vujudga keladiki, bu oʻz navbatida barglardan suv bugʻlanishiga ta'sir qilib oʻsimliklarga koʻproq qurgʻoqchilikka chidamlilik xususiyatlarini beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

- 1. Atabayeva X., Umarov Z., Boʻriyev X. va boshqalar— "Oʻsimlikshunoslik"- T.: Mehnat, 2000.
- 2. Алёхина Н.Д., Болнокин Ю.В., Гавриленко В.Ф. Физиология растений М.: «Академия». 2007. 640 с.
- 3. Вахмистров Д. Б. Пространственная организация ионного транспорта в корне. 49-е Тимирязевское чтение. -М.: «Наука», 1991. 48 с.
- 4. Геннис Р. Биомембраны: Молекулярная структура и функции. Пер. с анл.-М.: «Мир», 1997. 624 с.
- 5. Кулаева О. Н. Гормональная регуляция физиологических процессов у растений на уровне синтеза РНК и белка. 41-е Тимирязевское чтение. -М.: «Наука», 1982. 83 с.
 - 6. Лебедев С.И. Физиология растений. -М.: «Агропромиздат», 1988.544 с.

UZB: "Шарқ биология ва кимё журнали" биология ва кимё фанларига ихтисослашган нашр бўлиб, ботаника, зоология, анатомия, умумий биология, генетика, органик ва ноорганик кимё, кимё технология каби соҳалардаги илмий-амалий инновацион янгиликларни ҳар томонлама ёритишни, журналхонларнинг биология ва кимё соҳасидаги фанларда кузатилаётган илмий янгилик ва ахборотларга бўлган талабэҳтиёжларини янада тўлароқ қондиришни, журнал имкониятларидан кенг ва самарали фойдаланишни ўз олдига асосий мақсад қилиб қўяди. Биология ва кимё соҳада олиб борилаётган долзарб, янги, илм учун самарадор ҳисобланган ва тақриздан ўтказган маълумотларни оммага эълон қилишни энг асосий вазифалардан ҳисобланади.

Мазкур илмий журнал онлайн нашр қилинадиган бўлиб, йилига 6 марта ўзбек, инглиз, рус тилларида онлайн эълон қилинади.

Тахририят ўкувчиларни мамлакатимиз ва халқаро биология ва кимё фанлари соҳасида рўй бераётган воқеа ва ҳодисалардан, янгиликлардан хабардор этади. Шу билан бирга журналда мамлакатимиз, шунингдек, жаҳон биология ва кимё соҳа намоёндаларининг илмий-публицистик йўналишдаги энг сара асарлари чоп этилади.

ENG: "Oriental Journal of Biology and Chemistry" is a journal specializing in biology and chemistry, providing comprehensive coverage of scientific and practical innovations in the fields of botany, zoology, anatomy, general biology, genetics, organic and inorganic chemistry, chemical technology. The main goal is to meet their needs in a fuller, wider and more efficient way to use the possibilities of the magazine. One of the most important tasks in the field of biology and chemistry is the publication of relevant, new, scientifically effective and verified information.

This scientific journal is published in the electronic version, comes out 6 times a year in Uzbek, English and Russian.

The best scientific and journalistic works of Uzbek authors, as well as representatives of world biology and chemistry, are published in the journal.

RUS: "Восточный журнал биологии и химии" это издание, специализирующееся на биологии и химии, обеспечивающее всестороннее освещение научных и практических новинок в областях ботаники, зоологии, анатомии, общей биологии, генетики, органической и неорганической химии, химической технологии. Основная цель удовлетворение их потребностей полнее, шире и эффективнее использовать возможности журнала. Одной из важнейших задач в области биологии и химии является публикация актуальной, новой, научно эффективной и проверенной информации.

Этот научный журнал издается в электронной версии, выходит 6 раз в год на узбекском, английском и русском языках.

Редакция информирует студентов о текущих событиях и новостях в области биологических и химических наук в нашей стране и за рубежом. При этом в журнале публикуются лучшие научные и публицистические работы нашей страны, а также представителей мировой биологии и химии.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 6 ноябрдаги "Ўзбекистоннинг янги тараққиёт даврида таълим-тарбия ва илм-фан соҳаларини ривожлантириш чоратадбирлари тўғрисида"ги ПФ-6108-сонли Фармонида кўзда тутилган вазифалар ижросини таъминлаш мақсадида "Supportscience" МЧЖ томонидан таъсис этилган "ШАРҚ БИОЛОГИЯСИ ВА КИМЁ ЖУРНАЛИ" (ISSN: 2181-2748)

Ўзбекистон Республикаси Президенти Администрацияси хузуридаги Ахборот ва оммавий коммуникацияларни ривожлантириш агентлигининг **1474**-сонли Гувоҳномаси билан рўйхатдан ўтган

Журнал сайти: https://www.supportscience.uz/index.php/ojbc

Журнал импакт фактори (SJIF-2022): 5.799

Нашр этилган мақолалар қуйидаги базаларда индексланади:

- **➤** Google scholar
- > cyberleninka.ru
- Crossref

Журналларда эълон қилинадиган ҳар бир мақолага DOI (Crossref) рақами берилади.

Мақолаларни info@supportscience.uz га ёки телеграм орқали +998996929148 рақамига жўнатиш мумкин.

To fulfill the tasks provided by the Decree of the President of the Republic of Uzbekistan dated November 6, 2020 PD-6108 "On measures to develop education and science in the new period of development of Uzbekistan"

"ORIENTAL JOURNAL OF BIOLOGY AND CHEMISTRY" (ISSN: 2181-2748)

established by "Supportscience" LLC, is registered under Certificate No. **1474** of Agency of Information and Mass Communications under the Administration of the President of the Republic of Uzbekistan.

Journal website: https://www.supportscience.uz/index.php/ojbc

Journal of Impact Factor (SJIF-2022): 5.799

В целях реализации задач, отраженных в Указе Президента Республики Узбекистан "О мерах по развитию сфер образования, воспитания и науки в новый период развития Узбекистана" за № УП-6108 от 6 ноября 2020 года, основан

«ВОСТОЧНЫЙ ЖУРНАЛ БИОЛОГИИ И ХИМИИ» (ISSN: 2181-2748)

ООО «Supportscience» свидетельством за № **1474** зарегистрирован Агентством по развитию информации и массовых коммуникаций при Администрации Президента Республики Узбекистан.

Сайт журнала: https://www.supportscience.uz/index.php/ojbc

Журнал импакт-фактора (SJIF-2022): 5.799

CERTIFICATE OF INDEXING (SJIF 2022)

This certificate is awarded to

Oriental Journal of Biology and Chemistry (ISSN: 2181-2748)

The Journal has been positively evaluated in the SJIF Journals Master List evaluation process SJIF 2022 = 5.799

SJIF (A division of InnoSpace)

SJIFactor Project